
BELO ZLATO

Zgodbe o bombažu

Tina Palaić

191

Slovenski etnografski muzej (SEM) je že vrsto let partner v evropskih projektih, v katerih naslavlja aktualne družbene tematike, razvija in preizkuša nove pristope k raziskovanju in interpretaciji dediščine ter, izjemno pomembno, umešča lastne prakse in izkušnje v evropski prostor. Prav primerjalno soočanje teh praks in stališč pogosto odpira nove perspektive in lahko vodi k izboljšanju muzejske prakse. Na področju obravnave zunajevropskih zbirk je bil tako SEM vpet v aktualne diskusije o vprašanih identitet, pripadnosti, migracij, podnebnih sprememb in trajnostnega razvoja, razmisleke o kolonialnih zapuščinah in nujnosti dekolonizacije muzejev, razvijanje novih pristopov sodelovanja s skupnostmi in posamezniki, ki so nosilci dediščine ali so z njo tesno povezani, ter v polemike o vračanju predmetov skupnostim, ki so jim bili odtujeni.

V okviru projekta Etnografski muzeji in muzeji svetovnih kultur kot prostori skrbi (2019–2023),¹ ki ga je sofinancirala Evropska unija v programu Ustvarjalna Evropa, soustvarjalo pa ga je 13 partnerskih muzejev, je SEM na podlagi zunajevropskih zbirk naslavljal podnebne spremembe, rasizem in ksenofobični nacionalizem kot tri prepletene krize našega časa. Ob snovanju projekta so izbrane teme v družbi že močno tlele, v evropskih etnografskih muzejih pa je bila ta tematika pred nekaj leti še sorazmerno nova. K njihovemu naslavljanju smo projektni partnerji med drugim pristopali z osvetljevanjem zgodovine vpetosti evropskih družb v kolonialni projekt in njegovimi posledicami za današnji čas. Za SEM je bila ta tema izziv zaradi specifičnosti zgodovinskega in tudi institucionalnega konteksta, ki nas ločuje od večine muzejev v zahodni Evropi, ki hranijo zunajevropske zbirke. Kljub temu, da so zunajevropske zbirke v slovenskem prostoru rezultat udejstvovanja misijonarjev, diplomatov, popotnikov, trgovcev in drugih, ne pa neposrednega kolonialnega nasilja in prilaščanja, pa je vendarle bilo treba obrniti zorni kot in pripoznati, da je bil tudi slovenski prostor vključen v globalne tokove in izmenjave. Poleg tega, da je slovenski prostor dosegla imperialna in kolonialna literatura, da so bile organizirane razstave zunajevropskih predmetov in objavljena poročila, potopisi ter druga dela o drugih celinah in tamkajšnjih prebivalcih, so nekateri posamezniki (hote ali pa tudi prisilno) sodelovali v projektih zahodnih kolonialnih imperijev.

---

¹ Glej poročilo o projektu v tej številki Etnologa (Palaić 2023a).

Postavljanje razstave (foto: Blaž Verbič, 2023)

Z namenom zaobjeti kompleksnost projektnih tematik smo se v SEM odločili za razstavno zgodbo o bombažu, s katero smo osvetlili dolgo in brutalno zgodovino pridelovanja bombaža, prav tako pa tudi izzive današnjih pridelovalcev te pomembne surovine. Zgodovinska obravnava pridelovanja bombaža in izdelkov iz njega osvetljuje začetke modernega sveta ter nam pomaga razumeti procese industrializacije in globalizacije, v povezavi s tem pa tudi strukture in procese sodobne družbene neenakosti. Pokaže nam, da so gojenju bombaževca zagon dali evropsko izkoriščanje zemlje na drugih celinah, kjer so klimatski pogoji ugodni za gojenje bombaža, transatlantska trgovina z zaslužnjnimi ljudmi, ki je zagotovila delovno silo, in poznejše kolonialne politike, ki so z zakonodajo ponekod dosegle razlastitev ljudi in vzpostavile njihovo odvisnost od globalne trgovine (Beckert 2015). Hkrati smo z razstavo poskušali opozoriti na razmerja moči v pripovedovanju zgodb o bombažu in z njegovim pridelovanjem povezanimi ljudmi. V ta namen smo na njen začetek umestili citat indijske aktivistke Arundhati Roy: »Res ne obstaja nekaj takega, kot je oseba ‚brez glasu‘. So samo tisti, ki so namenoma utišani ali pa jih nočejo slišati.« Ta citat je bil v temelju razstavne pripovedi v vseh njenih delih, od predstavitve muzejskih zbirk, kjer so o pridelovalcih bombaža »govorili« predmeti in fotografije slovenskih rojakov, ki so jih iz tujine prinesli v domovino, do zgodb današnjih kmetovalcev, ki pa so za razstavo sami spregovorili o izzivih gojenja bombaževca ter strategijah, ki jih razvijajo za njihovo premagovanje.

Osrednje mesto razstave sta zavzeli dve muzejski zbirki z začetka 20. stoletja, ki sta osvetlili proizvodnjo bombaža in izdelovanje bombažnih tkanin, hkrati pa sta pokazali na vpetost slovenskega ozemlja v kolonialni projekt oziroma globalne povezave, ki so prispevale k ustvarjanju znanja o drugem. To sta bili misijonarska zbirka iz Bengalije v vzhodni Indiji (glej Čepčak Mencin in Palaić 2023) in zbirka barona Antona Codellija ter njegovega sodelavca Lea Poljanca iz Toga (glej Frelih 2023), ki sta obe

Pogled na posnetke intervjujev s kmeti iz Indije in Toga o sodobnih izzivih pridelovanja bombaža (foto: Blaž Verbič, 2023).

nastali kot stranski produkt siceršnjega udejstvovanja njunih zbiralcev v obeh deželah – pokristjanjevanja domačinov v Indiji in vzpostavitve prve radiotelegrafske postaje med takratnim Togolandom in nemškimi kolonialnimi imperijem. Posebej pomembno je bilo poleg samih predmetov v tem delu razstave opozoriti na vpetost slovenskih rojakov, ki so jih imeli priložnost zbrati, v globalne tokove in izmenjave – v misijonarjenje in konkretni kolonialni projekt nemškega imperija. Zbrane predmete smo interpretirali prav v obeh omenjenih kontekstih.

Del razstave, ki je prikazal muzejski zbirki iz Indije in Toga, se je nato prelil v prikaz aktualne situacije pridelovanja bombaža v obeh deželah, kjer so obiskovalci z ogledom video intervjujev spoznavali izzive kmetovalcev in strategije za njihovo premagovanje. Številni kmetje po svetu se pri njegovi proizvodnji srečujejo z velikimi izzivi, od spremenjenih vremenskih vzorcev zaradi podnebnih sprememb in zdravstvenih težav zaradi uporabe pesticidov do slabe državne regulacije kmetijstva in tekstilne industrije. Z namenom razumeti današnje razmere v Indiji in Togu je SEM sodeloval z umetnostno zgodovinarico Kaniko Gupta, ki je opravila terensko raziskavo med kmeti v vzhodni indijski državi Odiši, med kmeti in drugimi akterji v kmetijstvu v Togu pa je izvedla raziskavo kritična psihologinja in sociologinja kulture Ana Reberc, zaposlena kot mlada raziskovalka na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije na ZRC SAZU. Njune izsledke smo na razstavi prikazali v obliki video intervjujev, obe pa sta prispevali tudi poglavje v razstavnem katalogu (Gupta in Kumar Sahu 2023; Reberc 2023). Razstavljeni predmeti z začetka 20. stoletja, s katerimi so zbiralci rojake v domovini seznanjali z izbranimi vidiki življenja domačinov, med katerimi so delovali, so bili v očitnem kontrastu z video vsebinami, ki so ponudile aktualne refleksije domačinov o gojenju bombaža. O svojih izkušnjah so kmetje spregovorili sami, posnetki pa so omogočili tudi vpogled v njihovo okolje, kjer živijo in pridelujejo bombaž.

Statistični podatki o odpadkih tekstilne industrije in zavrženih oblačilih ter vprašanje o načinih in lokaciji pridelave oblačil, ki poskuša ozaveščati o ozadju te industrije (foto: Blaž Verbič, 2023)

V sklepnem delu razstave smo opozorili na obseg proizvedenih oblačil in s tem odpadkov tekstilne industrije na letni ravni. Z vprašanji, kot so *Kje in kako pridelujejo bombaž, iz katerega so izdelana moja oblačila?*, *Ali res potrebujem dodatne kavbojke in novo poletno obleko?* in *Znam pritisči gumb in zakrpati luknjo?*, ter podatki o odpadkih tekstilne industrije in zavrženih oblačilih smo opozorili na hitro modo in njene problematične posledice, tako za ljudi kot za okolje.

Razstavo *Belo zlato: Zgodbe o bombažu*, ki je bila odprta med 19. januarjem in 20. avgustom 2023, smo pripravili kustosi SEM dr. Marko Freljih, mag. Ralf Čeplak Mencin in Tina Palaić v sodelovanju z Ano Reberc, dr. Kaniko Gupta in Akashem Kumarjem Sahujem. Fotografije so prispevali Jošt Franko, dr. Kanika Gupta, Ana Reberc, dr. Marko Freljih in Tomo Jeseničnik. Razstavo si je ogledalo 23.706 obiskovalcev. Ob razstavi je izšla publikacija z istim naslovom (Palaić 2023b), na spletni strani muzeja pa smo vzpostavili tudi spletišče *Belo zlato*, vozlišče vsebin ob razstavi,² namenjeno predstavitvi zgodb, ki jih je muzej ob pripravi razstave dodatno raziskal ali osvetlil, vendar na razstavi niso bile predstavljene. Posebej zanimiva je refleksija Ane Reberc, ki je pisala o zagatah terenskega dela v Togu.³

² <<https://www.etno-muzej.si/belo-zlato-vozlisce-vsebin-ob-razstavi>> [16. 11. 2023].

³ <<https://www.etno-muzej.si/pridelovanje-bombaza-v-togu-terenska-raziskava-in-njene-omejitve>> [16. 11. 2023].

Vodstvo po razstavi s kustosom mag. Ralfom Čeplakom Mencinom in gostjo Meto Krese (foto: Dokumentacija SEM, 2023).

Spremljivalni program ob razstavi je vključeval vodene ogleds s kustosom razstave dr. Markom Frelihom (16. februar 2023), s kustosom razstave mag. Ralfom Čeplakom Mencinom in gostjo Meto Krese (20. april 2023), s kustosinjo razstave Tino Palaić (18. maj 2023) in s kustosinjo razstave Tino Palaić in gostjo Ano Reberc (17. junij 2023). Za najmlajše so pripovedovalke Sonja Kogej Rus, Katarina Nahtigal in mag. Irena Plešivčnik pripravile pripovedovanje pravljic Rdeča nit: Od Indije do Toga (16. marec 2023).

Recenzijo razstave je za Glasnik Slovenskega etnološkega društva prispevala Neža Kokot (2023).

REFERENCE

- BECKERT, Sven
2015 *Empire of Cotton: A New History of Global Capitalism*. London: Penguin.
- ČEPLAK MENCIN, Ralf in PALAIĆ, Tina
2023 Bengalski misijon: Predstavljanje Indije in njenih ljudi skozi »bombažne oči«. V: Tina Palaić (ur.), *Belo zlato: Zgodbe o bombažu*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 38–49.
- FRELIH, Marko
2023 Belo zlato iz Toga v muzejski zgodbi. V: Tina Palaić (ur.), *Belo zlato: Zgodbe o bombažu*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 58–79.
- GUPTA, Kanika in KUMAR SAHU, Akash
2023 Kappa: Bombažna kriza. Sodobno gojenje bombaža v Odiši v Indiji. V: Tina Palaić (ur.), *Belo zlato: Zgodbe o bombažu*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 80–93.

KOKOT, Neža

2023 *Belo zlato: Zgodbe o bombažu*. Recenzija razstave v Slovenskem etnografskem muzeju. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 63 (2): v tisku.

PALAIĆ, Tina

2023a *Etnografski muzeji in muzeji svetovnih kultur kot prostori skrbi*: Poročilo o projektu. *Etnolog* 33: v tisku.

PALAIĆ, Tina (ur.)

2023b *Belo zlato: Zgodbe o bombažu*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.

REBERC, Ana

2023 *Včasih je bila zemlja rodovitna in deževna* obdobja so bila obilna. V: Tina Palaić (ur.), *Belo zlato: Zgodbe o bombažu*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 94–119.